

ביאורים

אתמול עסקנו בהטבה של אב לבנו ושל אדון לעבדו, וראינו כי מעורב בהן מחשבה שלהם על עצמם. באופן דומה אנו יכולים למצוא נגיעות במי שנותן צדקה עבור שכרו בעולם הבא, עבור כבוד בעולם הזה או עבור השתקת מצפוננו. ככולם יש לאדם המטיב אינטרס בהטבה, ואינטרס זה מסייע לו לחזק את רצונו ולהטיב. אף על פי כן ברור לכולנו כי אין לזלזל בטובות אלו, ועלינו להכיר טובה עליהן. אם כן, מכאן נבין כמה מיוחדת הטובה של ה', כאשר הוא מטיב לנו ללא כל אינטרס כלל.

חמשת הדוגמאות של רבנו בחיי אינן סתמיות, אלא הן חמש מדרגות ביציאה מהפרטיות ומהאגואיזם. בנו של האדם הוא הקרוב ביותר לעצמיותו. עבדו של אדון הוא כרכושו וחלק אינטגרלי מעולמו היום-יומי. המטיב עם זר עבור שכר בעולם הבא כבר נמצא בשלב מתקדם יותר ביציאתו מעצמיותו, אך עדיין השיקולים שלו אגואיסטיים. כך הוא גם אצל המטיב עבור כבוד, אלא שהוא במצב מתקדם עוד יותר, מכיוון שהוא כבר באמת מוקיר ומעריך את הטוב ואת השם הטוב של עושי חסד, ולכן הוא חפץ בשם זה. האדם במדרגה הגבוהה ביותר הוא הנותן מתוך רחמים או אהבה, שהוא כלל אינו חושב על האינטרסים שלו. אמנם גם הוא אינו נקי מנגיעה אישית, וגם אם הוא אינו חושב על זה, הרי בתוכו הוא נהנה מעשייתו החיובית ומניקיון מצפוננו.

רק הקב"ה הוא מטיב הטבה מוחלטת, ללא כל רווח או אינטרס. כאשר מפנימים זאת לומדים להעריך הרבה יותר את הטובה המיוחדת שאנו מקבלים ממנו.

הרחבות

• יראת העונש - לדורנו!

טובת העשיר על הרש לקבל שכר שמים, הוא כסוחר... רבנו בחיי מזכיר כאן נושא טעון: ניהול החיים בעולם הזה לאור הגמול או העונש עבורם בעולם הבא. מצד אחד, לא קל לעשות "האמת מפני שהיא אמת", שהרי "מעלה זו גדולה מאוד ואין לו חכם וזכה לה" [רמב"ם הלכות תשובה י, ב]. כדי לחנך ילדים או את ההמון לחיי תורה - "זאת (יראת העונש) קלה ודאי, כי כל אדם אוהב את עצמו וירא לנפשו" [מסילת ישרים כד].

מצד שני, בחינוך מעין זה מודגש מניע שהוא די 'אגואיסטי': האדם עושה מעשים אציליים מאוד, אך לא בגלל הטוב העצום שהם נושאים בקרבם, אלא כי זה ישתלם לו בעתיד. כך גם לכיוון השלילי, ההימנעות מעוולות נובעת מהפחד להינזק, ולא כי נמנע לעשותם בטבעו, או מחמת המוסריות שבקרבנו. בעיה אפשרית נוספת היא הפאסיביות, שנגררת אחרי הפחד מלענות, ומי שלא עושה - לא טועה (ראה בהרחבות ליום כז תמוז).

הרב קוק עסק רבות במורכבות זו, בפרט ביחס לדור הגאולה, ש"הצרות והתלאות הנוראות (מהגלות) עשוהו לנוקשה ועו, עד שכל בלהות ופחדים לא יזעזעוהו... לא יוכל לשוב מיראה, אבל מאד מוכשר הוא לשוב מאהבה שיראת הרוממות תתחבר עמה" [מאמר הדור עמ' קיא]. בדורנו, יראת העונש תופסת פחות מקום כבסיס לעבודה מאהבה, ויותר כזרז לאדם שהגיע ליראת הרוממות, להגשים את האידיאלים שלו. (ראה אורות הקודש ד עמ' תיז-תכט).

אבל טובת העשיר על הרש לקבל שכר שמים, הוא פסוחר. שהוא קונה הנאה גדולה קימת, יגיע אליה אחר זמן, בטובה קטנה ונאבדה ונבזית, יתננה מידי, ולא נתפון אלא לפאר נפשו באחריותו בטובה שהפקידה האלהים בידו לתתה למי שיהיה ראוי לה. ומן הידוע, כי ראוי להודות אותו ולשבחו, אף על פי שהיתה כונתו לפאר את נפשו באחריותו, ועם כל זה נתחבבה לו ההודאה, כמו שאמר איוב (איוב כט, יג): "ברכת אבד עלי תבא", ועוד אמר (איוב לא, כ): "אם לא ברכוני חלצו ומגז כבשי יתחמם".

אבל טובת בני אדם קצתם אל קצתם בעבור אהבת השבח והכבוד וגמול העולם, הוא כמי שאוצר דבר אצל חברו, או מפקיד אצלו ממון, מפני יראתו שיצטרף לאחר זמן. ואף על פי שפונתו לתועלת עצמו בהטיבו לזולתו, כמו שאמרנו, חיב לו השבח וההודאה עליה, כמו שאמר החכם (משלי יט, י): "רבים יחלו פני נדיב וכל הרע לאיש מתן", ואמר (משלי יח, טז): "מתן אדם ירחיב לו ולפני גדולים יתחננו".

אף טובות החומל על העני הפואב לו, הוא מכון בה לדחות צער מעל עצמו, אשר מצאנו מעגמת נפשו וקאבו למי שחמל עליו, והוא כמי שמרפא כאב שמצאנו בטובת יי עליו, ואינו נשאר מבלתי שבח, כמו שאמר איוב (איוב לא, ט): "אם אראה אובד מבלי לבוש ואין פסות לאביון, אם לא ברכוני חלצו ומגז כבשי יתחמם".

וכבר נראה ממה שהקדמנו, כי פונת כל מטיב לזולתו מבני אדם הוא לתועלת עצמו תחלה, ולקנות קשוט נאה לעולם הזה או לעולם הבא, או לדחות צער מעל נפשו, או לתקנת ממונו, ואין כל זה מונע משבחם והודאתם, מיראה ומאהבה אותם, ומהשיב להם גמולם, אף על פי שהטובה היא שאולה בידם, והם מכרחים להיטיב בה, כאשר זכרנו, וטובתם אינה תמידית ולא נדיבותם נמשכת, וחסידותם מעורבת עם פונת תועלת נפשם או לדחות ההזק ממנה.

אם כן כמה האדם חיב מן העבודה והשבח וההודאה לבורא הטובה והמטיב בה לו, אשר אין תכלית לטובתו, אף היא מתמדת ונמשכת, מבלתי פונת תועלת ולא דחית נזק, רק נדבה וחסד ממנו על כל המדברים.

וממה שראוי לעמד עליו, כי כל מטיב לזולתו מבני אדם מכל המינים אשר זכרנו, אין לו יתרון על מי שמטיב לו אלא במקרה מן המקרים, אבל באנושותם ועצמם נמשלים, וקרובים זה לזה בעצם ובדמויות ובחבורם ובצלמם וטבעיהם וברב מקריהם, ועם כל זה חיב מי שמטיב לו מן העבודה למטיב מה שספרנו.

הנאה גדולה - משל לעולם הבא. **בטובה קטנה** - הממון שנתן לצדקה. **באחריותו** - בעולם הבא. **בטובה וכו'** - באמצעות נתינת ממון שהוא כפיקדון ביד האדם כדי ליתנו לעניים. **ברכת אבד עלי תבא** - ברכת העני שקיבל צדקה תבוא על איוב העשיר שנתנה. **קצתם אל קצתם** - עזרה וחסד מאדם לחבירו. **וגמול העולם** - מצפה לתמורה בעתיד (בעולם הזה) מחבירו. **שאוצר** - נותן חפץ לשמירה. **יחלו** - יבקשו טובה, וכל הרע וכו' - כולם חבריו של הנותן לאחרים. **ולפני גדולים יתחננו** - הצדקה מובילה את האדם לכך שיכבדוהו ביותר. **הפואב לו** - כואב לעשיר לראות את העני בצער. **צער מעל עצמו** - צערו של העשיר. **שמצאנו** - שבא עליו. **בטובת יי** - בעזרת אמצעים שחננו ה' בהם. **ואינו נשאר וכו'** - העשיר זוכה במעשהו להערכה וכבוד. **משבחם והודאתם** - מחובת הכרת הטוב וההודאה. **שהטובה היא שאולה בידם** - הממון שהיטיבו בו הוא כממון המושאל בידם מה לעשות בו חסד. **מכרחים** - מטבע מצפונם. **מי שמטיב לו** - המוטב (העני). **במקרה וכו'** - בני אדם שווים זה לזה במהותם, וההבדל ביניהם, שזה עני וזה עשיר, הוא מקרי.

טובת העשיר על הרש

טובת אהבת השבח והכבוד

טובת החומל

חיוב ההודאה למרות כוונת המטיב

חיוב ההודאה לבורא

אין יתרון למטיב